

ERMENİSTAN'DA RUS SATRANCI

Burak Çalışkan

Referans için: Çalışkan, Burak. "Ermenistan'da Rus Satranç", İNSAMER, 09.12.2019.

Analiz

Mayıs 2018'de Nikol Paşinyan'ı iktidara taşıyan Kadife Devrim'in ardından Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un kasım ayı içinde Ermenistan'a yaptığı ilk resmî ziyareti, iki ülke ilişkileri için önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Zira muhalefette olduğu süreçte Rusya karşıtı söylemleriyle dikkat çeken Paşinyan, iktidarı devralması ardından, Rus kamuoyunda "ABD'nin adamı" olarak nitelendirilmiştir. Paşinyan ise, bu iddialara karşılık ilk günden itibaren Moskova ile ilişkilere verdiği önemi sıklıkla vurgulamış ancak Batı ile ilişkilerini geliştirmeyi de ihmal etmemiştir. Bundan dolayı aradan geçen zamana rağmen hâlen kimilerine göre Batı'nın adamı, kimilerine göre ise iktidarı ele geçirip statükoyu devam ettiren bir isim olarak belirsiz bir çizgide olduğu izlenimi vermektedir. Yine de Lavrov'un gerçekleştirdiği bu ziyaret, Moskova-Erivan ilişkileri ve Kafkasya'daki krizler açısından önemli mesajlar taşımaktadır.

Kadife Devrim ile birlikte Ermenistan iç siyasetinde yaşanan büyük değişimin şimdiye

kadar dış politikaya yansımaması dikkat çeken bir ayrıntıdır. Sergey Lavrov da ziyareti sırasında Ermenistan'da yaşanan bu değişime atıf yaparak, ikili ilişkilerin daha dinamik bir hâle geldiğini ileri sürmüştür. Benzer şekilde Ermenistan Dışişleri Bakanı Zohrap Mnatsakanyan da Moskova ve Erivan'ın her alanda var olan stratejik ortaklığının daha da geliştirilmesine yönelik diplomatik açıklamalarda bulunmuştur.

Lavrov'un ziyaretinin ikili ilişkileri tamir ve bölgedeki Moskova nüfuzunu yeniden güçlendirme amaçlı olduğu dikkatlerden kaçmamıştır. Bu bağlamda bir yandan 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını temsil eden anıtı ziyaret eden ve Ermeni iddialarını destekleyen ifadelerde bulunan Lavrov, bir yandan da Ankara ile Erivan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi çağrısını dile getirmeyi ihmal etmemiştir.

Lavrov'un en çelişkili çıkışı ise, Ermeni işgali altındaki Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili olmuştur. Klasik Rus söylemini yineleyen

Lavrov, süreci ilerletmek ve sorunun çözümü için bir anlaşmaya varmak istediklerini ancak Dağlık Karabağ halkının rızası olmadan hiçbir anlaşmaya varılamayacağını, Ermenistan'ın da bölge halkının onaylamadığı bir anlaşmayı imzalamayacağını söylemiştir. Özet olarak Rusya'nın bu sorunla ilgili Ermenistan'ı desteklediği, diplomatik bir şekilde bir kez daha dile getirilmiştir.

Rusya, aslında Azerbaycan ve Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerinin normalleşmesini kendi çıkarına uygun görmemektedir. Öyle ki Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ ve 7 rayonun Ermenistan tarafından işgali sırasında Erivan'a doğrudan destek veren Rusya, bölgede tecrit edilmiş ve yalnızlaşmış bir Ermenistan'ı kendi politikaları açısından daha uygun bulmaktadır.

Bahsi geçen diplomatik açıklamalar öncesinde, Rusya'nın Ermenistan ile ilişkileri, Paşinyan'ın iktidara gelmesi sürecinde oldukça gerilmiştir. Paşinyan henüz Rusya'dan uzaklaşacak bir adım atmamış olsa da Moskova, Erivan'ın hâlen jeopolitik bir eksen kayması yaşayacağı şüphesini korumaktadır.

Moskova, daha önce de kendi politikalarını kabul ettirmeye çalıştığı pek çok müttefikine yaptığı gibi, Paşinyan hükümetine karşı da ilk hamle olarak "yumuşak bir terbiye yöntemi" şeklinde gördüğü doğal gaz kartını kullanmış ve Ocak 2019'da Ermenistan'a sattığı doğal gazı %10 zam yaptığını açıklamıştır. Ülkenin tüm enerji altyapısını elinde bulunduran Moskova, Ermenistan'ın İran'dan satın aldığı doğal gazı da sınırlama getirmiştir. Moskova yönetimi bir sonraki hamlesini bu adımların sonucuna göre şekillendirecektir.

Askerî Üsler ve Tepkiler

Ermenistan, bağımsızlığından bu yana Rusya'nın Güney Kafkasya'daki temel müttefiki konumundadır. Ekonomi ve diplomasiyle desteklenen bu ittifakın en stratejik yönü ise, iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasındaki ilişkidir. Rusya'nın Ermenistan'da biri ülkenin ikinci büyük şehri olan Gümrü'de -Türkiye sınırına

yakın bir yerde konuşlandırılmış 102. Askerî Üssü-, diğeri ise başkent Erivan'da -Erebuni Askerî Hava Üssü- olmak üzere iki askerî üssü bulunmaktadır.

Gümrü'deki 102. Rus Askerî Üssü, 1997 yılında dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan ve Rus Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin tarafından imzalanan bir anlaşma ile resmî statü kazanmıştır. Günümüzde kara ve hava kuvvetlerinden olmak üzere ülkede 5.000 Rus askerî bulunduğu tahmin edilmektedir. Rusya bu üsler için Ermenistan'a hiç kira ödemezken -oldukça ilginç bir şekilde- Ermenistan üslerin hizmetleri için Rusya'ya ödeme yapmaktadır.

Ancak son yıllarda Ermenistan'daki Rus askerlerinin faaliyetleri, halkın tepkisini çekmeye başlamıştır. Özellikle Temmuz 2018'de, Rus askerlerinin 102. Üsse yakın bir bölgede, önceden duyuru yapmaksızın gerçekleştirdiği savaş tatbikatı, bölge halkına büyük bir panik yaşatmıştır. Rus güçlerinin ateş açtığını ve sokaklarda askerî araçların dolaştığını gösteren videolar, sosyal medya hesapları üzerinden hızla yayılmış, olayın aslının anlaşılmasından sonra da bölge halkının yaşadığı tedirginlik günlerce tartışılmıştır. Ermeni kamuoyunda tepki çeken bu olayın ardından, Ermenistan Savunma Bakanı David Tonoyan, Rus üssünün komutanı Vladimir Elkanov ve bazı üst düzey Rus yetkililerle bir araya gelmiş, görüşmenin ardından da Rus yetkililerin resmî olarak özür dilediğini açıklamıştır.

Paşinyan ise olayla ilgili sorumluların cezalandırılması gerektiğini söylemiş ve yaşananları Erivan-Moskova ilişkilerini hedef alan bir provokasyon olarak değerlendirdiğini açıklamıştır. Öte yandan bu olay, seçilmesi üzerinden henüz birkaç ay geçmiş olan Paşinyan'ın Rusya'yı Batı ile dengeleme siyaseti karşısında, Moskova'nın ilk uyarısı olarak yorumlanmıştır.

Aralık 2018'de, belediyede temizlikçi olarak görev yapan 57 yaşındaki Juliete Gukasyan isimli bir Ermeni yurttaşın 102. Rus Askerî Üssü'nde görevli bir asker tarafından öldürülmesinden

sonra, Gümrü'deki Rus konsolosluğu önünde, birbirine zıt iki farklı gösteri düzenlenmiştir. İlk gösteride protestocular ülkedeki Rus askerî üslerinin kapatılmasına yönelik sloganlar atarken, ikincisinde ise Ermeni komünistler “Her zaman Rusya” sloganları ile Moskova’yı desteklediklerini dile getirmişlerdir.

2015 yılında bir Rus askerinin yedi kişilik bir Ermeni ailesini katletmesinden sonra, Ermeni kamuoyu askerî üsler konusunda son derece hassas bir tavır sergilemektedir. Ülkede büyük bir infiale yol açan söz konusu katliam üzerine, Gümrü ve Erivan’da yoğun protestolar düzenlenmiştir. Rus yetkililer başlangıçta katili teslim etmek istememiş ancak artan tepkiler üzerine Rus askeri yargılanmak üzere Ermeni makamlarına verilmiştir. 2017 yılında tamamlan yargılamanın ardından, Ermeni mahkemeleri söz konusu askeri müebbet hapisle cezalandırmış, ancak bir süre sonra Ermenistan halkının tüm tepkilerine rağmen katil Rusya’ya iade edilmiştir.

Ayrıca Rus askerlerinin sarhoş olup onlarca sivilin yaralanmasıyla sonuçlanan kavga ve çatışmalara karışıklarına dair anlatılanlar da Ermeni halkın ülkedeki Rus askerlerine yönelik tepkisinin her geçen gün artmasına sebep olmaktadır.

Bütün bu yaşananlara rağmen Ekim 2019’da Erivan’ı ziyaret eden Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu, Ermenistan’ı “kilit önemde partner” olarak tanımlamış ve ülkedeki Rus askerî üslerinin “Kafkasya bölgesinde istikrarın garantisi” olduğunu söylemiştir. Bölgedeki bu askerî üsler, Ermenistan da dâhil hiçbir Kafkasya ülkesinin istikrarı için değil ama Rusya’nın Kafkasya’daki çıkarları için gerçekten hayati önem taşımaktadır.

2008 yılından itibaren Rusya ile ilişkileri bir hayli sorunlu olan Gürcistan’ın Batı ile entegrasyona daha fazla önem vermesi, doğal gaz anlaşmaları ve siyasi ilişkiler sayesinde Azerbaycan’ın da aynı yolda ilerlemesi, Ermenistan’ın Moskova nezdindeki önemini artırmıştır. Zira Paşinyan yönetimindeki Ermenistan’ın da Batı bloğuna yakınlaşması ihtimali, Rusya’nın Güney

Kafkasya’yı tamamen kaybetmesi anlamına gelecektir.

Bölgesel jeopolitik açısından büyük anlamı olan bu askerî üsler konusunun Ermenistan içindeki siyasi bloklaşmaları derinleştirmesi, beklenmedik bir sonuç olmayacaktır. Kaldı ki hâlihazırda da Ermenistan’daki askerî üslerin varlığı ve amacı konusunda zaman zaman ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. Rus askerî üslerini Ermenistan-Azerbaycan çatışmalarına müdahil olmadığı için eleştiren bazı Ermeni uzmanlar, ayrıca hiçbir Rus siyasetçinin Türkiye’nin Ermenistan’a saldırması hâlinde üslerin kullanılacağını dile getirmemesinden de şikâyet etmektedir.

Bu noktada “*Russian Military Base in Armenia: Security or Threat?*” adlı bir makale kaleme alan Naira Hayrumyan, 24 Kasım 2015’te yaşanan “uçak krizi” ile birlikte Moskova ve Ankara’nın askerî-politik temasları kesmelerinin ardından, Türk helikopterlerinin Ermenistan hava sahasında eş zamanlı keşif uçuşları yaptığını iddia etmektedir. Bu sırada Rus sınır muhafızlarının da helikopterleri engellemek adına herhangi bir önlem almadığını belirten Hayrumyan, Rus askerî üslerinin Ermenistan için büyük bir tehdit olarak algılanan Türkiye’ye karşı bir caydırıcılığı olmadığını savunmaktadır.¹

ABD, Fransa, Almanya, Rusya, Arjantin gibi ülkelerde güçlü bir konumda olan Ermeni diasporası ile Rusya’nın çıkarları, Ermenistan’ı tecrit edilmiş ve büyük ekonomik sorunlar yaşayan, dışa bağımlı bir ülke konumuna getirmektedir. Bağımsızlıktan itibaren Moskova ile birlikte Erivan’ın siyasetine yön veren diaspora, liderlerin gücünü sınırlandırırken, Türkiye ve Azerbaycan ile diyalog kurulmasına da karşı çıkmaktadır. Öte yandan yıllardır devam eden savaş, Ermenistan yönetimi ve halkı için gündün güne daha ağır şartlar oluştururken, diasporanın ülkeye ekonomik yardımları da yetersiz kalmaktadır.

Bu noktada Rusya’nın temel amacının da benzer şekilde Erivan’ı kendisine tam bağımlı hâle getirmek olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ermenistan hâlihazırda ekonomi, güvenlik,

altyapı ve enerji gibi pek çok alanda zaten Moskova'ya bağımlı durumdadır. Amaç, bu bağımlılığın devamını garanti edecek yöneticilerin Ermenistan'da iş başına gelmesidir. İran'dan alınan doğal gazı bile Rusya tarafından bir sınır konulması, bu bağımlılığın düzeyini göstermesi bakımından önemlidir.

Ermenistan'ın Batı bloğu yahut Ankara ve Bakü ile normalleşme ihtimali dahi Rusya için endişe verici bir süreç olarak algılanmaktadır. Böyle bir durumda domino etkisi yaratacak şekilde Türkiye'nin Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya'da daha rahat bir hareket alanı yakalayacak

politikalar geliştirmesi, Moskova'yı her zaman rahatsız edecektir.

Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ ve 7 rayonunu yasa dışı olarak işgali altında tutan Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı temelsiz ve haksız iddialarda bulunması, düşmanlığın hangi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bu anlamda Erivan yönetiminin, Türkiye'yi büyük tehdit olarak görmekten ziyade, dış politikada köklü bir değişiklik yaparak yakınlaşmayı denemesi, kendi istikrarı ve egemenliği açısından çok daha anlamlı bir adım olacaktır.

Sonnotlar

¹ Naira Hayrumyan, "Russian Military Base in Armenia: Security or Threat?", JAM News, Mayıs 2017.